

BEVEZETÉS

A könyv alapjául szolgáló tanulmányt „Szerződési szokások és adásvételi előírások Rómában” címmel 1991. októberében kandidátusi értekezésként nyújtottam be Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémián, melynek nyilvános vitájára 1992. szeptember 9-én került sor. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani a müncheni L. Wenger Institut für Rechtsgeschichte und Papyrusforschung professzorainak és munkatársainak, Dr. Dr. h. c. Dieter Nörr és (az akkor még müncheni) Dr. Gerhard Thür professzor uraknak, valamint Dr. Alfons Bürge docens úrnak, akik hosszú éveken át kritikájukkal és tanácsaikkal segítettek ezen munka megformálódását.

Hálával tartozom Dr. Molnár Imrének, tanszékvezetőmnek, továbbá opponenseimnek, Dr. Zlinszky János és Dr. Hamza Gábor professzor uraknak, valamint a Bíráló Bizottság tagjainak, különösen Dr. Maróti Egon és Dr. Kemenes Béla professzor uraknak, hogy tanácsaikkal és észrevételeikkel segítettek a munka sajtó alá rendezését.

Az itt következő tanulmány az eladói kellékszavatosság jogintézményének római jogi gyökereit vizsgálja. Az eladói kellékszavatosság az árucserejog központi intézménye, mely a jogosultnak a hibátlan teljesítéshez fűződő érdekét védi. Hatályos jogunk szavatossági szabályai azonban eltérnek az antik szabályozástól: az 1977. évi IV. tv. (Ptk) a kellékszavatosságot a Kötelmi jog Általános részben, a Hibás teljesítés címszó alatt tárgyalja (305–311. §§.). Az antik jogrendszerekben az eladói kellékszavatosság szorosan az adásvételhez kötődött, legalábbis fejlődésének korai stádiumában. Az áru rejtett fizikai hibáiért való helytállási kötelezettség az árucsere állami kontroll alá vont színterén, a piacon jelentkezett először a piacfelügyelők rendészeti előírásaként: az *aediles curules* bizonyos rendszabályokat hirdettek meg rabszolgák és igásállatok piaci adásvételére. Ezen előírásokat azután ediktum formájában közzétették.

Gellius NA 4,2,1 szerint az aediliszek elrendelték, hogy az eladó minden egyes rabszolga *títulusára*, a rabszolga nyakába akasztott táblára írja fel, hogy mi a betegsége vagy hibája, melyik szökött vagy csavargó, és noxa terheli-e. Ulpianus D 21,1,1,1 már absztraktabban fogalmaz: az eladó hozza a fenti hibákat a vevő tudomására, jelentse ki nyilvánosan. Ez az ediktum régebbi része, melyet később kiegészítettek a rabszolga nemzetiségéről, képzettségi fokáról szóló rendelkezések, illetve az eladó helytállási kötelezettsége az általa kijelentett és megígért tulajdonságokért (*dicta et promissa*). Majd elrendelték annak közlését, ha a rabszolga halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekményt követett el, öngyilkosságot kísérelt meg vagy az arénában a vadállatokkal való harcra ítélték.

A hiba jelentkezése esetén az aediliszek az eladót a rabszolga visszavételére és a vételár visszafizetésére kötelezik (*redhibitio*). Az aediliszek két keresetet alakítottak ki: *actio redhibitoria* adtak a vevőnek hat hónapon belül a vétel felbontására és *actio*

quantum minoris egy éven belül a vételár leszállítására. Az aediliszek közömbösnek tekintették, hogy az eladó tudott-e a hibáról vagy sem: az eladó helytállási kötelezettsége objektív alapú volt.

Az *aediles curules* kellékszavatossági szabályait a romanisztikai szakirodalom hagyományosan összekapcsolja bizonyos garanciakényszerrel. Az uralkodó felfogás (Bechman, Haymann, Kaser, Impallomeni, Arangio-Ruiz, Medicus, Honsell) szerint az *aediles curules* nemcsak az ediktumban közzétett információk megadását követelték meg az eladóktól, hanem azt is, hogy a betegségek illetve hibák hiányát, valamint a megígért tulajdonságok meglétét stipuláció formájában garantálják a vevőknek. Általánosan elfogadott nézet, hogy ezt a stipulációt az aediliszek utólag is kikényszerítették: a vevőknek elállási jogot biztosítottak pusztán a garanciastipuláció elmaradása miatt, anélkül, hogy a rabszolgában bármilyen hiba észlelhető lett volna.

Az aediliszi stipulációk fenti elméletében azonban ellentmondások fedezhetők fel. Először is problematikusnak látszik a források értelmezése. A szerzők a kellékszavatosság kialakulásának menetét általában a szerződési gyakorlatból kiindulva ábrázolják. Elismerik, hogy ősidők óta szokásos volt Rómában, hogy az eladók a helytállást a rabszolgák illetve állatok betegségeiért és bizonyos hibáiért stipuláció formájában átvállalták. A garanciastipuláció az első lépésben tehát a körültekintő szerződő partnerek szokásos szerződési gyakorlataként szerepel, melyet a fennmaradt okiratok, bizonyos Varro-részletek és Digesta-fragmentumok tanúsítanak. A fejlődés második szakaszában lépnek fel az *aediles curules* piaci előírásaikkal, melyekkel a rabszolgák, majd az igásállatok eladóit bizonyos információk megadására kötelezik. Ha az információ elmarad, az elhallgatott hibák viszont fellépnek, akkor az áru visszavételére és a vételár visszafizetésére kötelezik az eladót.

A szerzők ezentúl feltételezik azt is, hogy az aediliszek az említett betegségek és hibák hiányára vonatkozóan az eladókat garanciastipulációra kényszerítették. Ezek a kikényszerített stipulációk mint aediliszi stipulációk szerepelnek a forrásokban. Bizonyítékként azonban ugyanazokra az okiratokra, Varro-és Digesta-fragmentumokra hivatkoznak a monográfiák, mint amelyeket az önkéntes garanciastipulációknál felsorakoztattak. Ez ellentmondás, mely az egyes forrásszövegek alapos elemzésénél további problémákhoz vezet. Megoldást csak a kétféle stipuláció elkülönített kezelése nyújthat.

A kikényszerített stipulációk elméletét továbbgondolva feleslegessé válna az aediliszek előtti peres eljárás is. Ha ugyanis az eladó mindig stipulációt ad, akkor a vevő szabadon választhat, hogy az *actio ex stipulatu*val a praetor előtt vagy az *actio redhibitoria*val az aedilis előtt indít-e pert. A legtöbb szerző feltételezi, hogy a stipuláció teljesítése után a per automatikusan a praetor elé került. Ebben az esetben

azonban nehéz megmagyarázni, hogy mire szolgáltak az aediliszi eljárásnak a kommentárokból leírt részletes szabályai.

Szinte megoldhatatlan a stipulációs kényszerű rögzítő Gaius-fragmentum, D 21,1,28, értelmezése. Egyik eddigi javaslat sem nyújt maradéktalan megoldást, ezért egy új megközelítési mód feltétlenül szükségesnek látszik.

Többen kísérleteztek azzal, hogy az egymásnak ellentmondó forrásokat eltérő történelmi fejlődési fokok beépítésével hozzák összhangba. Ez ellen a módszer ellen szól az a tény, hogy Jusztiniánusz kompilátorai nem jogtörténeti visszatekintést, hanem „hatályos jogot” állítottak össze. Joggal elvárható tehát, hogy az egyes fragmentumok egységes rendszerbe illeszkedjenek.

Az értekezés a fent vázolt problémára koncentrálni és erre keres új megoldást. A kérdés szorosan kapcsolódik a rabszolgakereskedelemben, ezért az I. fejezet ezzel a témakörrel foglalkozik. Itt arra keresek választ, hogyan differenciálódtak és működtek a rabszolgapiacok, milyen adásvételi szokások jellemezték a rabszolgákkal való kereskedést.

A piacok rendjét a piacfelügyelők, Rómában az *aediles curules* biztosították. A II. fejezet ezen magistratusok tevékenységi területét veszi számba, majd részletesen elemzi a rabszolgák és igásbarmok piaci forgalmára vonatkozó előírásaikat. Az *edictum aedilium curulium* azonban nem értelmezhető mai absztrakt jogszabályaink mintájára, mert normáinak megfogalmazását ezen jogforrási forma sajátos jellege messzemenően befolyásolta. Nem szabad továbbá szem elől téveszteni azt, hogy az ediktum úgynevezett „Sonderregel”, melynek érvényessége hatásterület- és tárgy vonatkozásában erősen korlátozott volt.

Az aediliszi piaci előírások mellett fontos szabályozó szerepe volt a szerződési gyakorlatnak, mely egyszerűen tradicionális alapon ismerte és alkalmazta a kel-lékgaranciát. Ezt a gyakorlatot vizsgálja a III. fejezet, ahol külön hangsúlyt kap az a tény, hogy rabszolgák és igásállatok vétele esetén lehetséges és szokásos volt a rejtett hibákért való helytállás kizárása vagy korlátozása is.

A II. és III. fejezet tehát az áru rejtett fizikai hibáiért való helytállás római jogi megoldásainak komplex rendszerét ábrázolja és új interpretációs megoldást keres az aediliszi ediktumra. Ezen új értelmezés során szigorúan ragaszkodom a fennmaradt forrásszövegekhez. Ezek szerint az *aediles curules* csak bizonyos információk közlését követelték meg, a garancia teljesítése pedig a felek szabad megállapodásán múlt.

Néhány Digesta-fragmentum azonban mégis említést tesz az aediliszi stipulációkról. Hogyan lehet ezeket a forrásokat megmagyarázni, illetve összhangba hozni a fenti állításokkal? A IV. fejezet az aediliszi stipulációk jellegét vizsgálja. Részletesen elemzésre kerülnek a kikényszerített stipuláció létét tanúsító szövegek, és a fejezet bevezető fontolgatásokat tartalmaz ezen stipulációk új értelmezéséhez.

Bevezetés

Mivel az aediliszi stipulációról fennmaradt fragmentumok eljárásjogi funkcióra utalnak, az V. fejezet megkísérli a szűkös forrásanyag ellenére rekonstruálni az *aediles curules* előtt folyó peres eljárást. Az aediliszi stipulációkat mint perbeli, a pert megalapozó *cautio*kat értelmezi a munka. A fejezet központi kérdése az eddigi szakirodalomban legtöbb problémát okozott Gaius-töredék (D 21,1,28) új interpretációja.